

ИСТИНА И ПОЛИТИКА*

I

Предметът на тези разсъждения е банален. Никой никога не се е съмнявал, че истината и политиката са в твърде лоши отношения, и никой, доколкото знам, никога не е броил истинността сред политическите добродетели. Лъжите винаги са били считани за необходими и оправдани средства в сделките не само на политици и демагози, но и на държавници. Защо е така? И какво значение има това за характера и престижа на политическата сфера, от една страна, и за характера и престижа на истината и истинността, от друга? Дали е в самата същност на истината да бъде безсилна и - в самата същност на властта да бъде измамна? И какъв друг вид действителност притежава истината, ако е безсилна в сферата на обществото, която повече от всяка друга в човешкия живот гарантира действителност на съществуването на родените и смъртни хора - т.е. на съществата, които знаят, че са се появили от небитието и че не след дълго ще изчезнат отново в него? Най-после, не е ли безсилната истина също толкова жалка, колкото властта, която изобщо не зачита истината? Въпросите са неудобни, но тяхната необходимост произтича от настоящите ни убеждения.

Това, което все още предава голямо значение на тази изтъркана тема, може да бъде обобщено в старата латинска сентенция „*Fiat institia, et pereat mundus.*“ /Нека справедливостта да тържествува, пък дори светът да загине./ С изключение на вероятния ѝ автор в

* Arendt, H. *Between Past and Future*. Penguin Books, 1968. Тази статия беше предизвикана от т.нар. възражение след публикацията на „*Eichmann in Jerusalem*“. Нейната цел е да изясни две различни, макар и взаимосвързани, положения, с които не бях наясно преди и чието значение, струва ми се, сега надхвърля повода. Първото е свързано с въпроса дали винаги е основателно да казваме истината - вярвам ли безрезервно във „*Fiat veritas, et pereat mundus*“? Второто бе предизвикано от удивителното количество лъжи, използвани във „възражението“ - лъжи за това, което бях писала, от една страна, и за фактите, които бях изнесла от друга. Следващите размишления са опит да се отговори и на двата въпроса. Те могат да служат и като пример за това, какво се случва с една съвсем актуална тема, въввлечена в празното пространство между минало и бъдеще, което е вероятно и същинската сфера на всички размишления. Читателят ще намери кратък анализ на това пространство в предговора.

шестнадесети век /Фердинанд I, наследник на Чарлз V/, никой не я е използвал освен като реторичен въпрос: трябва ли справедливостта да бъде следвана, ако поставя на карта оцеляването на света? Единственият голям мислител, който дръзна да се противопостави на същността на така зададения въпрос беше Имануел Кант, който смело обясни, че тази сентенция на прост език означава: „Справедливостта ще тържествува дори ако трябва цялата низост на света да загине в резултат на това.“ Тъй като хората няма да го оценят, докато живеят в свят, изцяло лишен от справедливост, това „човешко право трябва да бъде считано за свещено, независимо от жертвите, които изисква от силните на деня, независимо от това, какво биха мигли да бъдат физическите последствия от него“. Но не е ли този отговор абсурден? Не предхожда ли грижата за съществуването всичко останало - всяка добродетел и всеки принцип? Не е ли очевидно, че те се превръщат почти в химери, ако светът, в който единствено могат да бъдат осъществени, е в опасност? Не беше ли прав седемнадесетият век, когато почти единодушно обяви, че всяка държава неизбежно признава, по думите на Спиноза, че: „Няма по-висш закон от собствената ѝ безопасност.“ Несъмнено, всеки принцип, който надхвърля голото съществуване, може да бъде поставен на мястото на справедливостта и ако поставим на нейно място истината - „*Fiat veritas, et pereat mundus*“, - старата поговорка звучи даже по-достоверно. Ако разглеждаме политическата дейност в термините на категорията средство - цел, ние сме в състояние дори да достигнем до заключение, парадоксално само на пръв поглед: лъжата може много добре да служи на установяването или да гарантира условията на търсенето на истината /както отбеляза отдавна Хобс, чиято неумолима логика никога не се проваля в аргументирането на крайности, в които абсурдността става очевидна/. Доколкото лъжите често биват използвани като заместители на по-отчаяни средства, уместно е да бъдат разглеждани като относително безвредни оръжия в арсенала на политическата дейност. Следователно, преразглеждайки старата латинска поговорка, ще се окаже малко изненадващо, че жертването на истината за оцеляването на света би било по-безполезно от жертването на която и да е друга норма или добродетел. Защото, докато ние можем да се откажем дори да питаме дали все още си струва да се живее в свят, лишен от понятия като справедливост и свобода, любопитно е, че това е невъзможно по отношение на истината, идеята за която, поне

на пръв поглед, е много по-малко политическа. На карта е поставено оцеляването, устойчивостта в съществуването /in suo esse perseverare/ и нито един човешки свят, предопределен да трае повече от краткия промеждутъчен живот на смъртните в него, не би бил в състояние да оцелее без хора, желаещи да направят това, с което Херодот пръв съзнателно се зае, а именно - *λεγειν τα εθνη*, да каже какво е. Някоя вечност, някоя устойчивост в съществуването не може дори да бъде мислена без хора, готови да свидетелстват за това, което е, и това, което им се вижда, защото е.

Историята на конфликта между истина и политика е стара и сложна и нищо не би могло да се спечели с опростяване или нравствено осъждане. Търсачите на истината и тези, които са я огласявали в историята, са били винаги наясно с рисковете на своето дело. Докато не са се намесвали в потока на събитията, те са били обграждани с присмех, но този, който принуждавал своите съграждани да го приемат сериозно, опитвайки се да ги освободи от лъжата и илюзията, бил в опасност за живота си: „Ако можеха да сложат ръка на /такъв/ човек..., те биха го убили“ - казва Платон в последното изречение на алегорията с пещерата. Платоническият конфликт между прогласяващия истината и обикновения гражданин не може да бъде обяснен с латинската поговорка, нито с която и да е от по-късните теории, имплицитно или експлицитно оправдаващи лъжата наред с други нарушения, ако оцеляването на града е поставено на карта. За никакъв враг не се споменава в Платоновия разказ; в пещерата множеството хора живеят в мир помежду си като обикновени наблюдатели на изображения, които не се включват в никакво действие и оттук - не са заплашвани от никого. Членовете на това общество нямат каквато и да било причина да считат истината и тези, които я прогласяват, за свои най-големи врагове и Платон не предлага никакво обяснение за тяхната извратена любов към измамата и лъжата. Ако можехме да го срещнем с един от по-късните му колеги в политическата философия - с Хобс, който твърдеше, че само „истина, непротиворечаща на ничия полза или удоволствие, е приемлива за всички хора“ /едно очевидно положение, считано от Хобс за достатъчно значимо, за да завърши с него своя „Левиятан“/, - той може би би се съгласил за ползата и удоволствието, но не и с твърдението, че съществува изобщо някакъв вид истина, приемлива за всички. Хобс, а не Платон се утешаваше със съществуването на неутрална истина - „теми“, от които хората не се

интересуват, - например, математическата истина, „учението за линиите и числата“, което „Не противоречи на ничия амбиция, полза или страст“. Хобс пише: „Не се съмнявам, че ако в това, че трите ъгъла на триъгълника би трябвало да се равни на два от ъглите на квадрат, имаше нещо противоположно на нечие право на власт или на интересите на хора, имащи власт, тази доктрина би била ако не оспорвана, все пак потъпкана чрез изгаряне на всички книги по геометрия - според възможностите на засегнатия.“

Несъмнено е, че има значителна разлика между Хобсовата математическа аксиома и истинската мяра за човешко поведение, която се предполага, че Платоновият философ ще донесе от пътуването си в небето на идеите, въпреки че Платон, който вярвал, че математическата истина отваря очите на съзнанието за всички истини, не е бил наясно с това. Примерът на Хобс прави впечатление на относително безобиден; ние сме склонни да приемем, че човешкото съзнание винаги ще бъде в състояние да възпроизвежда такива аксиоматични положения като: „Трите ъгъла на триъгълник би трябвало да са равни на два от ъглите на квадрат“, и заключаваме, че „горенето на книги по геометрия“ никога не ще бъде напълно ефективно. Опасността би била значително по-голяма по отношение на научните твърдения. Ако историята бе придобила друг обрат, цялото съвременно развитие на науката от Галилей до Айнщайн би могло да не се осъществи. И сигурно най-уязвимата истина от подобен род би била тази на силно обособените и винаги уникални мисловни вериги, за които Платоновото учение за идеите е възвишен пример. Посредством тях хората от незапомнени времена са се опитвали да мислят рационално отвъд границите на човешкото знание.

Съвременността, която вярва, че истината не е дадена на човешкото съзнание, нито е открита за него, а е продуцирана от него определи, от Лайбниц насам, математическите, научните и философските истини като принадлежащи към общия вид рационална истина, за разлика от фактическата истина. За удобство ще използвам това разграничаване, без да дискутирам неговата действителна закономерност. В желанието си да разкрием вредите, които политическата власт е в състояние да нанесе на истината, ние разглеждаме проблема по-скоро по политически, отколкото по философски причини, и оттук можем да си позволим да пренебрегнем въпроса какво е истина и да се задоволим с употребата на думата в смисъла, в

който хората обикновено я разбират. И ако се замислим за фактическите истини - за такива скромни факти като ролята на един човек на име Троцки в руската революция, човек, който не се споменава в нито един от исторически трудове на Съветска Русия, - веднага ще осъзнаем колко по-уязвими са те от всички видове рационална истина, взети заедно. Нещо повече, доколкото фактите и събитията - неизменен резултат от човешкото съжителство и съвместно действие - конституират самата структура на политическата сфера, тук ни засяга най-вече фактическата истина. Доминионът /за да говорим с езика на Хобс/, атакувайки някаква рационална истина, излиза извън своето владение, докато, фалшифицирайки и укривайки факти, той дава сражение на своя земя. Шансовете на фактическата истина на преживее яростната атака на властта, са действително много оскъдни; винаги има опасност тя да бъде изхвърлена от света чрез хитрост не само за известно време, но потенциално и завинаги. Фактите и събитията са неизмеримо по-крехки неща от аксиомите, откритията, теориите - даже най-отявлено спекулативните, - сътворени от човешкото съзнание; те се явяват в сферата на вечно променливите човешки дела, в чийто поток няма нищо по-постоянно от общопризнатата относителна устойчивост на структурата на човешкото съзнание. Веднъж изгубени, те не могат да бъдат възвърнати с никакви рационални усилия. Вероятно шансовете на Евклидовата математика или на теорията на Айнщайн за относителността - да оставим настрана философията на Платон - да бъдат възстановени след време, ако на авторите им беше попречено да ги предадат на потомството, също не са много големи, но те са неизмеримо по-добри от шансовете на някой значим факт, забравен или по-точно потулен, да бъде преоткрит един ден.

II

Въпреки че истините, свързани в най-голяма степен с политиката, са фактически, конфликтът между истина и политика най-напред беше открит и ясно изразен по отношение на рационалната истина. Противоположното на едно рационалноистинно положение е или грешка и невежество, както е в науката, или илюзия и субективно мнение, както е във философията. Преднамерената лъжа, явната измама, играе своята роля само във владението на фактическите твърдения. Важно е, а е и малко странно, че в дългото обсъждане на този антагонизъм между истина и политика, от Платон до Хобс,

очевидно никой никога не е вярвал, че организираното измамничество би могло да бъде адекватно оръжие срещу истината, както знаем това днес. У Платон животът на говорещия истината е в опасност, а при Хобс, където този човек е станал автор, той е заплашван с изгаряне на книгите му; обикновената лъжа не е изход. По-скоро софистът и невежата занимават мисълта на Платон, отколкото лъжеца. Тук той разграничава грешка и лъжа - т.е. „волна и неволна *ψευδος*“ - характерно е, че Платон е много по-рязък към „тънещите в свинско невежество“, отколкото към лъжците. Дали е така, защото организираното измамничество, владеещо обществена сфера, различно от делата на самостоятелния лъжец, който опитва късмета си, поемайки сам риска, е било все още неизвестно? Или това има нещо общо с поразяващия фактор, че нито една от главните религии, с изключение на зороастризма, не включвала в списъка на смъртните грехове лъжата сама по себе си, в отличието ѝ от „даването на фалшиви показания“? Едва с възникването на пуританския морал, съвпадащо със създаването на организирана наука, чийто прогрес трябвало да бъде осигурен на здравата почва на абсолютната честност и надеждност на всеки учен, лъжите започнали да се считат за сериозни простъпки.

Както и да е, исторически конфликтът между истина и политика е произлязъл от два диаметрално противоположни начина на живот - живота на философа, интерпретиран най-напред от Парменид и след това от Платон, и начина на живот на гражданина. На вечни променящите се граждански мнения за човешките дела, които сами по себе си постоянно се изменят, философът противопоставя истината - онези неща, които по самата си природа са вечни и от които следователно, биха могли да се извлекат принципи, придаващи устойчивост на човешката дейност. Оттук мнението било противопоставяне на истината и приравнявано с илюзията. И тъкмо това: принижаване на мнението придало на конфликта политическа острота; защото мнението, а не истината принадлежи към необходимите за всяка власт условия. „Всяко правителство се основава на мнението“ - казва Джеймс Медисън, и дори най-авторитарният управител или тиран не би могъл да се добере до властта без подкрепата на съмишленици, да не говорим как би могъл да я задържи. По същата причина в сферата на човешката дейност всяка претенция за съответствие на абсолютната истина, чиято валидност не се нуждае от подкрепа от страна на мнението, е удар в самите основи на всяка

политика и всяко правителство. Този антагонизъм между истина и мнение се разглежда по-нататък от Платон /особено в „Горгий“/ като противоречие между общуването под формата на диалог, адекватния език на философската истина, и на „реторика“, чрез която демагогът, както бихме казали днес, убеждава множеството!

Следи от този начален конфликт могат да бъдат открити и в ранните етапи от новото време, но едва ли - и в света, в който живеем. У Хобс, например, ние все още четем за противоположност между две „способности“: „здрав разум“ и „могъщо красноречие“ - първото, „основано на принципите на истината, другото, на мненията..., страстите, интересите на хората, които са различни и променливи“. Повече от век по-късно, във века на Просвещението, тези следи почти изчезват, и все пак - не изцяло. Там, където древното противоборство все още е оцеляло, ударението вече е изместено. В термините на докласическата философия великолепната Лесингова максима: „Sage jeder, was ihm Wahrheit dünkt, und die Wahrheit selbst sei Gott empfohlen“ /Нека всеки човек каже какво счита за истина и нека самата истина бъде поверена на Бога/ би означавала просто, че истината не е дадена на човека. Всички негови истини, уви, са *общи*, обикновени мнения. За Лесинг тази максима е означавала точно обратното: нека благодарим на Бога, че не знаем истината. Макар и да не е повод за ликуване прозрението, че за хората, живеещи в общност, неизчерпаемостта на човешката реч е далеч по-значимо и съдържателно, отколкото която и да е Единствена истина би могла да бъде, съзнанието за слабостта на човешкия разум преобладаваше до осемнадесети век без повод за жалби или недоволство. Можем да го открием в Кантовата грандиозна „Критика на чистия разум“, в която разумът познава собствените си граници, както го чухме и в думите на Медисън, който неведнъж подчертава, че „човешкият разум, както и самият човек, е плах и предпазлив, когато остане сам, и придобива твърдост и увереност пропорционално на броя на тези, с които общува“. Съображения от подобен род в значително по-силна степен, отколкото теориите за правото на човека на самоизява, са играли решаваща роля в повече от по-малко успешната борба за свобода на мисленото по отношение на изреченото или написаното слово.

Така Спиноза, все още вярващ в непогрешимостта на човешкия разум и често погрешно възхваляван като радетел за свободата на мисълта и словото, твърдеше, че „всеки човек е по неотменимо ес-

тествено право господар на своите собствени мисли“, че „всяко човешко разбиране е индивидуално“ и че по отношение на мисълта съществува такова разнообразие, каквото има и по отношение на вкуса, от което той заключи, че „най-добре е да се признае онова, което не може да бъде опровергано“, и че законите, спъващи свободната мисъл, могат да доведат единствено до това, „хората да мислят едно, а да казват друго“, отгук и - „покуряването на правата вяра“, и „поощряването на... измяната“. Спиноза никъде не изисква свобода на словото и аргументът, че човешкият разум се нуждае от общуване с другите, отгук - от публичност, заради самия себе си, е забележителен със своето отсъствие. Той даже счита нуждата от общуване, неспособността да се прикриват мислите и да се мълчи за една от неприсъщите на философа „обща слабост“. Кант, обратно, намира, че „външната сила, която лишава човека от свободата да обменя публично мислите си, го лишава в същото време и от свободата да мисли“ /разредката е добавена/ и че единствената гаранция за „правилността“ на нашето мислене е в това, че „ние мислим в общност с други, на които съобщаваме мислите си така, както те ни съобщават своите“. Склонен към грешки, човешкият разум може да функционира само ако се оползотворява „публично“ и това е еднакво вярно за тези, които, все още в положението на „подопечени“, са неспособни да мислят „без ръководството на някой друг“, както и за „учения“, който се нуждае от „високо грамотна публика“, за да изпитва и контролира своите разсъждения.

В този контекст въпросът на броя /на свързаните в общност/, споменът от Медисън, е особено важен. Придвижването от рационалната истина към мнението включва придвижване от човека /като индивид/ към хората /в множествено число/. Това означава придвижване от владението в което, казва Медисън, значение има само „здравата аргументация“ на един разсъдък, към царството, където „силата на мнението“ се определя от степента, в която индивидът разчита на „броя на споделящите, според него, същото мнение“ - брой, между другото, не непременно ограничен сред нечи съвременници. Медисън все още различава този живот в множествеността - живота на гражданина - от живота на философа, според когото подобни съображения „трябва да бъдат пренебрегвани“, но това разграничаване няма практически последици, тъй като „нация от философи трудно може да се очаква както и - пожеланата от Пла-

тон раса на крале - философи“. Ние можем да отбележим между другото, че самата идея за „нация от философи“ би била за Платон противоречие в понятието. Неговата политическа философия, включваща белези на открита тираничност, изцяло се основава на убеждението, че истината не може да бъде нито достигната от множеството, нито - да му бъде съобщена.

В евета, в който живеем, са изчезнали и последните следи от античното противоречие между философската истина и пазарските мнения. Нито истината на официалната религия, която политическите мислители на XVIIв. все още третираха като главна напасть, нито истината на философа, отнасяща се до отделния човек, вече се наместват в световните въпроси. Що се отнася до първата истина, разделянето на църквата и държавата ни донесе мир, а колкото до втората, тя отдавна престана да претендира за власт - освен ако някой погледне на съвременните идеологии сериозно, като на философии, което действително е трудно, тъй като дори техните последователи открито ги провъзгласяват за оръжия на политиката, и считат целия въпрос за истината и истинността за неуместен. Ако мислим с понятията на традицията, можем да се почувстваме в правото си да заключим от това състояние на нещата, че старият конфликт най-после се е разрешил и, особено, че неговата първопричина - сблъсъкът между рационалната истина и мнението - е изчезнала.

Странно, но както и да е, не в това е въпросът. Сблъсъкът между фактичката истина и политиката, свидетели на който сме ние днес в такъв голям мащаб, има поне в някои отношения много подобни белези. Въпреки че вероятно нито една предишна епоха не е толерирала толкова различни гледища по религиозни или философски въпроси, днес фактичката истина, в случай, че противоречи на ползата или удоволствието на дадена група, се посреща с по-голяма враждебност от когато и да било. Нека уточним, държавни тайни е имало винаги; всяко правителство трябва да класифицира определена информация, отказвайки да я публикува, и този, който разкрива автентични тайни, винаги е бил третиран като предател. Не от това се интересувам тук. Фактите, които имам предвид, са общоизвестни и все пак същата общественост, която знае за тях, може успешно и често съвсем спонтанно да наложи табу върху публичното им дискутиране и да ги третира като нещо, което не са, а именно - като тайни. Това, че тяхното отстояване се оказва толко-

ва опасно, колкото, например, проповядването на атеизъм или някой друга ерес в миналото, ни се струва странно и значението му нараства, когато го откриваме в страни, управлявани тиранично от идеологизирано правителство. /Дори в Хитлерова Германия и Сталинова Русия е било по-опасно да се говори за концентрационните лагери и лагерите на смъртта, чието съществуване не е било тайна, отколкото да се подържат и изразяват „еретически“ възгледи относно антисемитизма, расизма и комунизма./ Още по-обезпокояващо е, че неудобните фактически истини се толерират в свободните страни, като често биват, съзнателно или не, трансформирани в мнения - така фактът на германската подкрепа за Хитлер или отстъплението на Франция пред германската армия през 1940 г., или политиката на Ватикана през Втората световна война са били въпрос не на историческо документизиране, а на мнение. Доколкото подобни фактически истини засягат въпроси, непосредствено свързани с политиката, тук възникват повече рискове, отколкото при вероятно непоносимото напрежение между два начина на живот в рамките на една обща и общоизвестна реалност. Именно тази обща, фактичката реалност е поставена на карта тук и това е действително политически проблем от първостепенна важност. И така, фактичката истина, въпреки че е значително по-малко открита за аргументация от философската, явно е достъпна за всеки и поради това често споделя съдбата на философската истина да бъде излагана на пазара, а именно - да бъде обезсилвана, парирана не от лъжи и предпазливи хитрости, а от мнението - може би си струва да се върнем към стария проблем истина - мнение.

От гледна точка на прогласяващия истината тенденцията да се трансформира фактът в мнение, да се замъглява разграничаващата ги линия е не по-малко смущаваща от затруднението на древния мъдрец, така живо изразено в алегорията с пещерата, в която философът, завръщайки се от усамотеното пътуване в небето на вечните идеи, се опитва да съобщи своята истина на множеството. В резултат на това истината се изгубва сред многообразието то възгледи, които за философа са илюзии, и е принижена до съмнителното равнище на мнението. Така при завръщането му в пещерата истината се явява в образа на *δοκίμοι* „струва ми се“ / - същото *δοξαί*, което се бе надявал, че е загърбил веднъж винаги. Но онзи, който съобщава фактичката истина, е още по-зле. Той не се завръща от никакво пътуване отвъд царството на човешките дела и не може да се

утешава с мисълта че се е превърнал в чужденец за този свят. Така и ние нямаме право да се утешаваме с това, че неговата истина, ако изобщо е истина, не е от този свят. Ако неговите прости фактически твърдения не се възприемат - истинни, видени и засвидетелствани с очите на тялото, а не с очите на разума, - възниква съмнение дали не е присъщо на политическото царство да отхвърля или унищожава истина от какъвто и да е род, сякаш хората са неспособни да се примирят с нейната непреклонна, досадна, неубедителна упоритост. Така нещата биха изглеждали още по-отчайващи, отколкото счита-ше Платон. Платоновата истина, постигната и осъществена в уеди-нение, превъзхожда по определение царството на множествеността, света на човешките дела. /Някой би помислил, че философът в изо-лацията си се поддава на изкушението да използва своята истина като норма, налагана върху човешките дела, което значи да се при-равнява трансцендентното, иманентно за философската истина, с всички други видове „трансцендентност“, чрез които „ярдът“ и дру-гите измерителни единици се отграничават от множеството обекти, измервани с тяхна помощ. Също така е ясно, че множеството ще противостои на тази норма, докато тя действително произлиза от сфера, чужда на царството на човешките дела, при което връзката с нея може да бъде обяснена само с грешка./ Философската истина сменя природата си, когато „излиза на пазара“, и се превръща в мнение, защото се извършва истинско *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος*, прид-вижване не просто от един вид мнение към друг, а - от един начин на човешко съществуване към друг.

Фактическата истина, обратно, винаги е свързана с други хора; тя се установява от очевидци и зависи от свидетелски показания; тя съществува само дотолкова, доколкото се говори за нея - дори кога-то е в частен периметър. Въпреки че трябва да бъдат разграничава-ни, фактите и мненията не са в антагонистични отношения; те принадлежат на една и съща сфера. Фактите съставят мненията, а мненията, вдъхновявани от различни интереси и страсти, могат, въп-реки че значително се различават, да бъдат основателни, доколкото са съобразени с фактическата истина. Свободата на мненията си ос-тава фарс, докато фактическата информация не е гарантирана и фак-тите не се дискутират. С други думи, фактическата истина изгражда политическата мисъл, така, както рационалната истина е съдържанието на философската спекуляция.

Но съществуват ли изобщо факти, независими от дадено мнение или интерпретация? Не показаха ли поколения от историци и фило-софи на историята невъзможността да се осигурят факти без интер-претация, тъй като те първо трябва да бъдат събрани от хаоса на чистите събития /а критериите на избора определено не са факти-чески данни/ и след това - да бъдат разположени в някаква история, в определена последователност, нямаща нищо общо с оригиналното събитие? Няма съмнение, че тези и още много други неудобства, типични за историческите науки, са действителни, но те не са аргу-мент срещу съществуването на фактичността, нито могат да послу-жат като оправдание за заличаването на разграничаващата линия между фактическо мнение и интерпретация - или като извинение на историка, манипулиращ фактите, като му е угодно. Даже ако прие-мем, че всяко поколение има правото да пише своя собствена исто-рия, ние не приемаме нещо повече от това, че то има правото да организира фактите в съответствие със собствената си перспектива; ние не се съгласяваме с правото да бъде засяган самият фактически материал. За да илюстрираме подобен възглед и като извинение, че няма да проследим по-нататък този проблем, ще дадем един при-мер. През 20-те години има такава история: Клемансо, малко преди смъртта си, бива въвличен в приятелски разговор с представител на Ваймарската република по въпроса за вината за избухването на Първата световна война. „Как мислите - бил запитан Клемансо, - дали бъдещите историци ще разсъждават върху този безпокоите-лен и спорен въпрос?“ „Това не зная, но със сигурност зная, че ня-ма да казват, че Белгия е нахлула в Германия“ - отговорил той. Тук става дума за един груб и елементарен пример, чиято неоспо-римост е била приемана като даденост даже от най-крайните и най-изтънчените привърженици на историзма.

Това е вярно в значително по-голяма степен от измислиците, не-обходими на историците, за да заличат от документите факта, че през нощта на 4 август 1914 г. германските войски прекосяват гра-ниците на Белгия; за което би се изисквало не по-малко от могъщ монопол над властта далеч не е така немислим и не е трудно да си представим каква би била съдбата на фактическата истина, ако ин-тересите на властта, национални или социални, имаха последната дума по този въпрос. Това ни връща към нашето подозрение, че мо-же би е присъщо на политическото царство да воюва с истината във

всичките ѝ форми и оттук - към въпроса защо доверяването дори на фактичката истина се възприема като антиполитическа позиция.

III

Когато казах, че фактичката истина, като противоположност на рационалната, не е враждебна на мнението, аз отстоявах една полуистина. Всички истини - не само различните видове рационална истина, но и фактичката истина - са противоположни на мнението в начина, по който отстояват основанията. Истината съдържа елемент на принуда и честите тиранични тенденции, за съжаление така очевидни при професионалните изразители на истината, се дължат може би не толкова на недостатъци в характера на тези хора, колкото на принуда. Твърдения като: „Трите ъгъла на триъгълника се равняват на два от ъглите на квадрат“, „Земята се върти около слънцето“, „По-добре е да страдаш невинен, отколкото да извършиш несправедливост“, „През август 1914 г. Германия нахлу в Белгия“ се различават по начина, по който се е стигнало до тях, но веднъж възприети като истини и обявени за истини, те си приличат тогава, че са отвъд всяко съгласие, спорове, мнения, споразумения. За приемащите ги те не зависят от броя на тези, които ги поддържат или не ги споделят. Убеждаването или разубеждаването са безполезни, тъй като съдържанието на такива твърдения няма характер на убеждение, а - на насилие. /Така Платон в „Тимей“ прокарва граница между хората, способни да постигнат истината, и онези, които се придържат към правилното мнение. При първите органът за възприемане на истината /*vous*/ е пробуден чрез обучение, което, разбира се, включва неравенство и може да бъде определено като по-мека форма на насилие, докато вторите просто са били убеждавани. Възгледите на първите, казва Платон, са устойчиви, докато вторите винаги могат да бъдат убедени да променят становището си. /Това, което Мерсие де ла Риlier веднъж отбеляза относно математическата истина, може да бъде отнесено към всички видове истини: „Euclide est un véritable despote; et les vérités géométriques qu'il nous a transmises, sont des lois véritablement despotiques.“ Изцяло в същия дух Гротюс, около 100 години преди това, настояваше - в желанието си да ограничи властта на абсолютния монарх „дори Бог не може да направи така, че два пъти по две да не прави четири“. Той призоваваше завладяващата сила на истината срещу политическата власт; не се интересувахе от скритите

ограничители на божественото всемогъщество. Тези две забележки показват как изглежда истината в чисто политически аспект, от гледна точка на властта. Въпросът е дали властта би могла и би трябвало да бъде контролирана само от конституцията, хартата за правата и множеството средства като системата от сметки и баланси, в които, по думите на Монтескьо: „Le pouvoir arrete le pouvoir“, т.е. чрез фактори, възникващи от политическата сфера и спадащи изцяло към нея, - или и от нещо, възникващо отвън, имащо своя източник извън политическата сфера, нещо, независимо от желанията и стремежите на гражданството, както е волята на най-злия тиранин.

От гледна точка на политиката истината има деспотичен характер. Поради това тя е мразена от тираните - те се боят с право от конкуренцията на потискащата сила, която не са в състояние да монополизират. Тя се радва на твърде несигурен статут в очите на правителства, опиращи се на консенсус и отхвърлящи насилието. Фактите са отвъд съгласието и споразумението и всички дискусии относно тях - всички обмени на мнения, основаващи се на точна информация, - не ще допринесат с нищо за тяхното установяване. Неудобното мнение може да бъде оспорвано, отхвърлено или прието с компромис, но неудобните факти притежават онази вбесяваща упоритост, която не може да бъде преодоляна с нищо друго освен с чисти лъжи. Бедата е, че фактичката истина, като всяка друга, изисква безусловно да бъде оповестена и изключва възможността за дебати, а дебатите съставляват самата същност на политическия живот. От политическа гледна точка моделите на мислене и общуване, които имат нещо общо с истината, са необходимо доминиращи. Те не вземат предвид мненията на другите, а отчитането на тези мнения е отличителна черта на всяко прецизно политическо мислене.

Политическото мислене е репрезентативно. Аз си създавам мнение, разглеждайки даден проблем от различни гледни точки, извиквайки в съзнанието си позициите на тези, които отсъстват; т.е. аз си ги представям. Процесът на представяне не е сякаш усвояване на действителните възгледи на тези, които са някъде другаде и оттук - поглед към света от различна перспектива; това не е и въпрос на съпричастие, сякаш се опитвам да бъда или да се чувствам някой друг; нито е броење на присъстващите и присъединяване към мнозинството, а - мислене и съществуване в своята собствена идентич-

ност там, където в действителност не съм. Колкото повече са хората, чиито становища присъстват в съзнанието ми, докато обмислям даден проблем, толкова по-добре ще си представя как бих чувствал и мислил, ако бях на тяхно място, толкова по-големи биха били възможностите ми за образно мислене и по-валидни биха били окончателните ми заключения, моето мнение. /Тъкмо този „разширен интелект“ дава възможност на човека да съди, както това беше открито от Кант в първата част на „Критика на способността за съждение“, макар и той да не знаеше за политическите и нравствените приложения на своето откритие./ Самият процес на формиране на мнение се определя от онези, от чието име разсъждава някой, използвайки своя ум, и единственото условие за това усилие на въображението е дезинтересоваността, освобождаването от грижата за собствените интереси. Оттук, дори и да избягвам всяка компания или да съм напълно изолиран при формирането на мнението си, аз не мога да остана сам със себе си в усамотението на философския размисъл; аз продължавам да бъда в този свят на взаимозависимост, където мога да представлявам всеки друг. Разбира се, мога да откажа да направя това и да си съставя мнение, което да е съобразено само със собствените ми интереси или с интересите на групата, към която принадлежа. Действително, нищо не е така разпространено сред добре обиграните политици, както сляпото упорство, проявяващо се в липсата на въображение и преценка. Но самото качество на мнението, както и на оценката, зависи от степента на тяхната безпристрастност.

Никое мнение не е очевидно само по себе си. Що се отнася до мнението, но не и до истината, нашето мислене е винаги дискурсивно, преминаващо от едно към друго, от една част на света към друга, през най-различни конфликтни гледни точки, докато накрая не се издигне до някаква безпристрастна позиция. В сравнение с процеса, в който отделното изходно положение бива разгърнато така, че да се разкрие от всичките си страни, във всяка възможна перспектива, до прозрачност обливана от ярката светлина на човешкото разбиране, изказването на истината притежава особена матовост. Рационалната истина осветлява човешкото разбиране, а фактическата съставя мнението. Тези истини обаче, въпреки че никога не са неясни, не са и напълно прозрачни и е в природата им да се съпротивляват на по-задълбочено изясняване, както е в природата на светлината да противостои на осветяването.

Нещо повече, никъде тази непрозрачност не е по-очевидна и по-дразнеща, отколкото там, където се сблъскваме с факти и фактическа истина. За фактите изобщо няма решаващо значение какви са; те винаги биха могли да стоят другояче и тази досадна непредвидимост е буквално безгранична. Случайността на фактите е това, заради което докласическата философия отказва да се занимава сериозно със сферата на човешките дела, просмукана от фактичност, или да вярва, че значимата истина бе могла да бъде открита сред „меланхоличната случайност“ /Кант/ на последователността от явления, конституираща развитието на света. Също и никоя съвременна философия на историята не е в състояние да се примири с неподатливото, неразумно упорство на чистата фактичност. Съвременните философи призовава всички видове необходимост, от диалектичката необходимост на световния дух или на материалните условия до необходимостта на уж неизменната и опозната човешка природа, за да се изчистят и последните следи от очевидно спорното „би могло да бъде другояче“ /което е цената на свободата/ в единствената сфера, в която хората са истински свободни. Вярна е, че в ретроспектива - т.е. в историческа перспектива - всяка последователност на явленията изглежда така, сякаш не би могла да е друга, но това е оптичка или по-скоро екзистенциална илюзия. Нищо никога не би могло да се случи, ако реалността не убива по определение всички останали възможности, поначало заложи във всяка ситуация.

С други думи, фактическата истина е не по-малко очевидна сама по себе си от мнението и това вероятно е една от причините привържениците на дадено мнение относително лесно да дискредитират фактическата истина просто като друго мнение. Нещо повече, фактическата очевидност се установява чрез свидетелства на очевидци - общоизвестни със своята ненадеждност, - и чрез документи, записи и паметници, всеки от които би могъл да бъде заподозрян в подправеност. В случай на спор могат да бъдат намесени само други свидетели, но не и трета, по-висша инстанция, и решение се взема по пътя на мнозинството, т.е. по същия начин, както решението при обсъждане на мнения. А тази процедура е изцяло незадоволителна, тъй като няма никаква гаранция, че мнозинството свидетели не са лъжесвидетели. Напротив, при определени условия чувството за принадлежност към мнозинството може дори да насърчи лъжливите показания. Доколкото фактическата истина е изложена на

враждебността на защитниците на дадени мнения, тя е поне толкова уязвима, колкото и рационалната истина.

Вече отбелязах, че в някои отношения изричания фактическа истина е в по-благоприятно положение от Платоновия философ - че неговата истина няма трансцендентните качества на такива политически принципи като свободата, справедливостта, честта и смелостта, всеки от които би могъл да вдъхнови човешката дейност и после да се открие в нея. Сега ще видим, че този недостатък има по-сериозни последствия, отколкото сме мислили: а именно - последствия, засягащи не само личността на прогласяващия истината, а - което е по-важно - шансовете за оцеляване на неговата истина. Вдъхновяването на човешката дейност и открояването в нея може да не е в състояние да конкурира завладяващата очевидност на истината, но може да съперничи, както ще видим, на убедителността, присъща на мнението. Аз цитирах Сократовата максима: „По-добре да страдаш несправедливо, отколкото да извършиш несправедливост“ като пример за философска позиция, засягаща човешкото поведение и оттук - имаща политически последствия. Моят довод беше отчасти, че това изречение е сложило началото на западната етическа мисъл, и отчасти, че, доколкото знам, то си остава единствената философска максима, която може да бъде извлечена непосредствено от специфичния философски опит. /Кантовият категорически императив, единствен съперник в тази област, би могъл да се освободи от юдео-християнските елементи, които са отговорни за формулирането му като императив, а не като обикновена пропозиция. Основополагащия му принцип е аксиомата за непротиворечие - крадецът си противоречи, защото иска да задържи краденото като своя собственост, - а тази аксиома дължи валидността си на условията на мислене, които Сократ пръв откри./

Платоновите диалози неведнъж загатват колко парадоксално е звучала позицията на Сократ /пропозиция, а не императив/, колко лесно е била опровергавана на площада, където се е противопоставяло мнение на мнение, и колко безсилен е бил Сократ да я докаже и покаже не само на противниците си, но и на своите приятели и ученици. /Най-драматичният от тези пасажи е в началото на „Държавата“. Сократ се опитва напразно да убеди спорещия с него Тразимах, че справедливостта е по-добра от несправедливостта. Главкон и Адсимант, негови ученици, му казват, че доказателствата му далеч не са убедителни. Сократ харесва техните речи: „Тряб-

ва наистина да има някакво божествено качество във вашата природа, щом можете да защитавате /каузата на/ несправедливостта така красноречиво, без самите вие да сте убедени, че тя е по-добра от справедливостта.“ С други думи, те са били убедени преди започването на спора и всичко, казано, за да поддържа истинността на позицията, не само не е успяло да убеди неубедените, но и не е имало силата да потвърди собствените им убеждения./ Всичко, което може да бъде казано в защита на истината, откриваме в различните Платонов диалози. Основният аргумент си остава този, че за човека, който е сам, е по-добре да е чужак за целия свят, отколкото да е чужак за самия себе си в несъгласие със себе си. Аргумент, действително задължителен за философа, чието мнение се определя от Платон като мълчалив диалог със себе си и чието съществуване, следователно, зависи от постоянно осъществяваното общуване със самия себе си, от раздвояването на единството, което той независимо от всичко е. Всяко съществено противоречие между двамата събеседници в мисления диалог би нарушило самите условия на философстването. С други думи, тъй като човек има у себе си няко-го, от когото не би могъл да се откъсне, за него винаги е по-добре да не живее с убиец или лъжец. Или доколкото мисълта е мълчалив диалог, протичащ между мен и моя аз, трябва внимателно да пазя целостта на тази връзка; в противен случай бих изгубил изобщо способността си да мисля.

За философа - или по-точно за човека, доколкото е мислещо същество, - етическата максима за извършването на грешки и страданията впоследствие са не по-малко задължителни от математическата истина. Но за човека, доколкото е гражданин, действащо същество, ангажирано със света и с обществените дела, повече, отколкото със собственото си добруване - включващо, например, „безсмъртната му душа“, чието „здраве“ е с предимство пред нуждите на тленното тяло, - възгледът на Сократ изобщо не е валиден. Често са били посочвани ужасяващите последствия за всяко общество, спазващо с цялата си сериозност етическите предписания, извлечени от човека като индивид - били те сократически, платонически или християнски. Дълго преди Макиавели да препоръча политическото царство да бъде бранено от крайните принципи на християнската вяра /тези, които отказват да се съпротивляват на злото, допускат греха „да извършат толкова злини, колкото им харесва“/, Аристотел предупреди да не се дава на философите дума

по които и да било политически въпроси. /На хора, по професионални причини грижещи се толкова малко за това „което е добро за самите тях“, не може да се има голямо доверие по отношение на това, което е добро за другите, и най-малко - за „общото благо“, за най-насъщните интереси на общността./

Доколкото философската истина засяга човека като индивид, тя е аполитична по природа. Ако философът желае независимо от всичко неговата истина да надделее над мненията на множеството, той ще претърпи поражение и е възможно да заключи, че истината е безсилна - всеизвестен факт, толкова безсмислен, колкото и заключението на даден математик, че кръгът не е квадрат, щом като той не е в състояние да намери квадратурата на кръга. Философът може да се изкуши, като Платон, да намери някой философски настроен тиранин, който да го изслуша и в малко вероятния, за щастие, случай на успех да въздигне една от онези тирании на „истината“, които познаваме главно от различните политически утопии и които, разбира се ако говорим от политическа гледна точка, са толкова тиранични, колкото и другите форми на деспотизъм. В малко по-малко невероятния случай, в който неговата утопия би надделяла без помощта на насилие просто защото хората ще са я приели, той би спечелил пирова победа. Тогаваш истината би дължала разпространението си не на своето собствено завладяващо качество, а на съгласието на множеството, което би могло да промени мнението си утре, съгласявайки се с нещо друго. Това, което е било философска истина, се е превърнало в просто мнение.

Но доколкото философската истина носи в себе си елемент на принуда, при определени условия тя може да изкуши държавника не по-малко, отколкото силата на мнението би могла да изкуши философа. Така в Декларацията за независимостта Джефърсън провъзгласи определени „истини за самоочевидни“, защото желаше да постави основната договореност на революцията отвъд всякакъв спор и аргументи. Тези истини трябвало да изразяват като математически аксиоми „вярата на хората“, която „не зависи от собствената им воля, а следва, макар и с нежелание, очевидностите, които се представят на тяхното съзнание“. Казвайки: „Ние твърдим, че тази истина са самоочевидни“, Джефърсън признава, макар да не го съзнава, че твърдението: „всички хора са създадени равни“ не е самоочевидно, а се нуждае от аргументи и съгласие или - че равенството, ако е политически уместно, е въпрос на мнение, а не на „истина“.

От друга страна, съществуват философски и религиозни възгледи които отговарят на мнение като това, че всички хора са равни пред Бога, пред смъртта или - доколкото принадлежат към един и същ вид, „animal rationale“, но нито един от тях никога не е имал политически или практически последици, защото приравняващият принцип, независимо дали е Бог или смъртта, или природата, трансцендирал и е оставал отвъд сферата, в която се осъществява човешкото общуване. Такива „истини“ са не сред хората, а над тях и нищо от този род не може да стои зад съвременния или древния особено гръцкия - договор за равенство. Че всички хора са създадени равни, не е очевидно, нито може да бъде доказано. Ние поддържаме това мнение, понеже свободата е възможна само между равни и вярваме, че радостта и удовлетворението в свободната общност са за предпочитане пред съмнителните удоволствия на имащите власт. Не са много нещата, по които хората се различават така дълбоко, както по подобни предпочитания, които от политическа гледна точка имат голямо значение. Бихме се изкушили да кажем, че човешкото им качество, а и качеството на всеки вид общуване с тях зависи от подобен избор. Въпреки, че това са въпроси на мнение, а не на истина, - както Джефърсън, в голяма степен против желанието си, призна: тяхната валидност зависи от свободен споразумение и договор. Те се постигат чрез дискурсивно и образно мислене; а се разпространяват чрез убеждаване и разубеждаване.

Сократовата пропозиция: „По-добре да страдаш поради грешка отколкото да грешиш“ не е мнение, а има претенцията да бъде истина и въпреки че някой може да се съмнява, че тя никога е имала преки политически последици, нейното влияние като етическо правило върху практическото поведение е неопровержимо. Само религиозните заповеди като абсолютно обвързващи за общността на вярващите могат да изискват по-голямо признание. Не е ли този факт в явво противоречие с общопризнатото безсилие на философската истина? И, знаейки от Платоновите диалози колко неубедителен става възгледът на Сократ за приятел и враг при всеки опит да бъде доказан, трябва да се запитаме как изобщо е могъл да получи такава висока степен на валидност. Очевидно става дума за твърде нетрадиционна убедителност. Сократ решава да заложи живота си за тази истина, да даде пример - не когато се явява пред Атинския трибунал, а когато отказва да избегне смъртната присъда. И това обучение чрез личен пример е действително единственият начин на

„убеждаване“, на който философската истина е способна без деформации. Само когато успее да се разкрие чрез личен пример, философската истина може да стане „практическа“ и да вдъхновява за действия, без да нарушава законите на политическото царство. Това е единственият шанс за етическия принцип да бъде доказан, както и обявен за действителен. Така, за да потвърдим, например, идеята за смелост, можем да си припомним примера на Ахил, а що се отнася до идеята за доброта, сме склонни да мислим за Исус от Назарет или Св.Франциск. Тези примери учат или убеждават чрез вдъхновение, така че, когато се опитваме да си представим добра или смела постъпка, ние сякаш имитираме някого - *imitatio Christi* или който и да е друг. Често е било отбелязвано, че, както казва Джефърсън: „живо и трайно чувство за синовен дълг у син или дъщеря внушава много по-ефективно четенето на „Крал Лир“, отколкото всички сухи томове по етика и богословие /теология/, които някога са били писани“, или, както казва Кант: „общите правила, изучени в краката на проповедници и философи или дори извлечени от собствения опит, не са никога така ефикасни, както примера на добродетелност или святост“. Причината, обяснява той, е, че ние винаги се нуждаем от „интуиции...“, за да потвърдим реалността на нашите идеи“. „Ако са чисти идеи на разбирането“, както идеята за триъгълника, „интуициите се наричат схеми“ - такива, като идеалния триъгълник, възприеман само с очите на разсъдък, и все пак необходим в познанието на всички реални триъгълници. Ако понятията са практически, отнасящи се до поведението, „интуициите се наричат примери“. И за разлика от схемите, които разсъдъкът продуцира спонтанно със средствата на въображението, тези примери се извличат от историята и поезията, чрез които, както Джефърсън посочи, едно съвсем различно „поле на въображението се открива пред нас, за да го използваме“.

Тази трансформация на теоретичен или спекулативен възглед в илюстративна истина - трансформация, на която само моралната философия е способна, - е граничният опит на философа: давайки пример и „убеждавайки“ множеството по единствения открит за него начин, той е започнал да действа. Днес, когато едва ли някой философски възглед, без значение колко е дързък, би могъл да бъде възприет достатъчно сериозно, за да постави в опасност живота на философа, - даже този рядък шанс за политическо узаконяване на философската истина е изчезнал. В нашия контекст е важно да отбе-

лежим, че такава възможност съществува за изричания дадена рационална истина; но тя по никакъв начин не е в сила за поддържащия дадена фактическа истина, който в това отношение, както и в други, е в още по-лошо положение. Становищата относно фактите не само че не съдържат принципи, според които хората биха могли да действат, а това би допринесло за тяхното обявяване пред света; самото им съдържание не се поддава на подобна верификация. В малко вероятния случай на желание да заложи живота си за определен факт изказващият фактически истини би завършил с неуспех. Това, което би показал с действието си, е своят кураж или упоритост, но не и истинността на казаното, нито даже своята собствена честност. Защо лъжецът да не се придържа към лъжите си с голяма смелост, особено в политиката, където би могъл да се мотивира с патриотизъм или друг вид официално пристрастие към определена група?

IV

Отличителният белег на фактическата истина е, че нейната противоположност не е нито грешка, нито илюзия, нито мнение, никое от които не се отнася до личната честност, а - съзнателна измама или лъжа. Грешка, разбира се, е възможна и дори често срещана от гледна точка на фактическата истина - в това отношение този вид истина по нищо не се различава от научната или рационалната истина. Но въпросът е, че от гледна точка на фактите има още една алтернатива - преднамерена лъжа - и тя не принадлежи към оня вид твърдения, които, верни или погрешни, имат за цел не повече от това, да кажат какво е или как нещо, което е, ми изглежда. Фактическото твърдение - Германия нахлу в Белгия през август 1914 г. - придобива политическа окраска само ако се интерпретира. Но обратното твърдение, което Клемансо, още незапознат с изкуството да се фалшифицира историята, считал за абсурдно, не се нуждае от контекст, за да добие политическо значение. Това явно е опит за подправяне на документ и така то е форма на действие. Същото е, когато лъжецът, губещ възможност да представи лъжата си като правдоподобна, не настоява за божествена истинност на своя възглед, а претендира, че това е негово „мнение“, с което отстоява своето конституционно право. Това често се прави от подривни групи и в политически незряло общество може да завърши със значително объркване. Замъгляването на божествената граница между факти-

ческата истина и мнението е сред многото форми, които лъжата може да приеме и всяка от тях е форма на действие.

Докато лъжецът е човек на действието, говорещият истината, независимо дали прогласява рационална или фактическа истина, категорично не е. Ако поддържащият фактическата истина иска да участва в политическия живот и с тази цел се стреми към убедителност, той много често би отивал твърде далеч в обясненията си защо тъкмо неговата истина би служила най-добре на интересите на дадена група. И точно както философът печели пирова победа, когато неговата истина се превърне в доминиращо мнение, така и поддържащият дадена фактическа истина, навлизайки в политическото царство, идентифицирайки себе си с нечий частен интерес или отделна политическа структура, жертва единственото качество, което би направило неговата истина приемлива, а именно - личната си честност, гарантирана от безпристрастност, почтеност, независимост. Едва ли има политическа фигура, предизвикваща повече основателно подозрение от професионалния говорител на истината, който е открил някакво щастливо съвпадение между истина и интерес. Лъжецът, обратно, не се нуждае от такова съмнително подозрение, за да излезе на политическата сцена. Той има голямото предимство, че вече е, така да се каже, в нейния център. Той е актьор по природа; той казва това, което не е, защото иска нещата да бъдат различни от това, което са - т.е. той иска да промени света. Той използва непреодолимото влечение на способността ни за действие, за променяне на действителността към тази наша мистериозна дърба, която ни прави способни да кажем: „Слънцето грее“, когато вали като из ведро. Ако бяхме така изцяло обусловени в поведението си, както някои философи биха желали да сме, никога не бихме били в състояние да извършим това малко чудо. С други думи, способността ни да лъжем - но не непременно способността ни да казваме истината - принадлежи към малкото очевидно, доказуеми факти, подкрепящи човешката свобода. Промяната на условията, в които живеем, изцяло е възможна поради това, че сме относително свободни спрямо тях, и тази е свободата, с която се злоупотребява и която бива изопачавана с лъжи. Ако тя е почти непреодолимо изкушение за професионалния историк да затъне в необходимостта и безрезервно да отхвърли свободата на действие, тя е също така непреодолимо изкушение за професионалния поли-

тик да надцени възможностите на тази свобода и напълно да извини лъжливото отричане или изопачаване на фактите.

Разбира се, що се отнася до действието, организираната лъже е странично явление, но бедата е, че нейната противоположност - просто излагане на фактите - не води до никакво действие; то дори е насочено, при нормални условия, към приемане на нещата такива, каквито са. /С това, разбира се, не се отрича, че разкриването на фактите може официално да бъде използвано от политически организации или че при определени условия дадени факти, изложени на вниманието на обществеността, значително биха насърчили и укрепили исканията на етнически и социални групи./ Честността никога не е била считана за политическа добродетел, тъй като в действителност тя има малък принос към онези промени в света и състоянието на нещата, които са предмет на най-значимите политически дейности. Единствено там, където дадена общност се е впуснала в организираното измамничество, което не се отнася само до подробности, честността може, неподкрепяна от изкривяващата сила на властта и интереса, да се превърне в политически фактор от първостепенна важност. Там, където всеки лъже за всичко значимо, говорещият истината, независимо дали го знае или не, е започнал да действа. Той също се е отдал на политическа дейност - с неприветливия факт на своето оцеляване е положил началото на промяната на света.

Но така скоро той отново би изпаднал в досадно неизгодна позиция. Вече отбелязах условния характер на фактите, които винаги биха могли да бъдат други и поради това, сами по себе си, не претенжават и следа от самоочевидност или правдоподобност за човешкото съзнание. Докато лъжецът е свободен да нагажда своите „факти“ в съответствие с ползата, удоволствието или дори просто с очакванията на публиката, шансовете са на негова страна. В действителност и думите му ще звучат по-правдоподобно, и изложението му ще е по-логично, ако елементът на неочакваност - една от известните характеристики на всяко явление - благосклонно изчезне. Не само рационалната истина, която, по думите на Хегел, е здравият смисъл с главата надолу, но и реалността твърде често нарушава сигурността в аргументацията на изкушения разсъдък - не по-малко, отколкото накърнява ползата или удоволствието.

Сега трябва да насочим вниманието си към относително рядко явление на масова манипулация на факти и мнения, както това е

очевидно при фалшифицирането на историята и издигането в култ като действителна на дадена държавна политика. Традиционната политическа лъжа, така прочута в историята на дипломацията и държавническото изкуство, се използва във връзка с истински тайни - факти, които никога не са били правени публично достояние, - или намерения, които никога не са притежавали степента на надеждност на свършения факт. Намеренията, както всичко, което става единствено с нас, са само възможности и това, което в намерението е лъжа, винаги може да се окаже истина накрая. Обратно, съвременните политически лъжи се справят ефикасно с неща, които изобщо не са тайни и са известни практически на всички. Това е очевидно в случаи като подправянето на съвременната история пред очите на нейните свидетели. Но същото е вярно и за създаването на всякакви идоли, при което отново всеки известен и установен факт може да бъде отхвърлен или отречен, ако е в състояние да накърни идола; защото от идола не се очаква, като от остарял портрет, да украсява реалността, а - да представлява неин пълноценен заместител. Разбира се, благодарение на съвременните технологии и масмедии, този заместител е изложен на показ много повече, отколкото оригинала изобщо някога е бил. Най-после, ние се сблъскваме с високо уважавани държавници като Де Гол и Аденауер, които са били в състояние да изградят основите на своята политика върху такива очевидни псевдофакти като тези, че Франция е сред победителите в последната война и следователно е една от великите сили ми че „варварството на националсоциализма е засегнало относително малък дял от страната“. Всички тези лъжи, независимо дали авторите им го знаят или не, крият елемент на насилие. Организираната лъжа винаги е насочена към унищожаването на това, което отрича, въпреки че само тоталитарните правителства съзнателно я усвояват като първа крачка към убийството. Когато Троцки научил, че никога не е играл роля в Руската революция, трябва да се досетил, че с това е издадена заповед за неговата смърт. Ясно е, че е по-лесно да елиминираш дадена обществена фигура от историческите документи, ако в същото време тя може да бъде премахната от света на живите. С други думи, разликата между традиционната лъжа и съвременната лъжа бихме могли да приравним към разликата между укриването и унищожаването.

Нещо повече, традиционната лъжа е засягала само подробности и никога не е била замисляна буквално като масова измама. На-

сочена към врага, тя е била предназначена да измени само него. Тези две ограничения са намалили вредите, нанесени върху истината до такава степен, че на нас, в ретроспектива, тази лъже би могла да се стори безвредна. Тъй като фактите винаги се намират в някакъв контекст, отделната лъжа - т.е. измамата, която не се опитва да промени целия контекст, - прави пробив в тъканта на фактическата действителност. Както знае всеки историк, една лъжа може да бъде открита със забелязването на несъответствия, пропуски или „бели конци“. Докато структурата като цяло се пази непокътната, лъжата рано или късно сама ще излезе наяве, сякаш по собствена воля. Второто ограничение засяга тези, които са се отдали на измамничеството. Те принадлежат към тесния кръг държавници и дипломати все още знаещи истината и можещи да я съхранят. Малко е вероятно да станат жертва на собствените си лъжи, те могат да лъжат останалите, без да залъгват себе си. Тези две смекчаващи вината /на старото изкуство на лъжата/ обстоятелства, забележимо отсъстват при манипулирането на факти, което ни се противопоставя днес.

Какво е тогава значението на тези ограничения и защо ние имаме право, когато ги наричаме смекчаващи вината обстоятелства? Защо самоизмамата се е превърнала в задължително средство в занаята да се създават идоли и защо трябва да е по-лошо за света, а не за самия лъжец, когато той се залъгва със собствените си лъжи, отколкото, когато просто лъже другите? Какво по-добро нравствено извинение би могъл да предложи лъжецът от това, че неговото желание да лъже е толкова голямо, че трябва да се извини, преди да излъже другите, или, както Антонио в „Бурята“, трябва да превърне в „грешник своята памет, за да повярва в собствената си лъжа“? Последното и вероятно най-обезпокояващото е, ако съвременните политически лъжи са толкова големи, че изискват пълно пренареждане на цялата фактическа действителност - изграждане на друга реалност, на която при това положение те ще съответстват без следа, пукнатина или пролука, точна както фактите съответстват на собствения си оригинален контекст, - какво предпазва тези нови истории, образи и псевдофакти от превръщането им в адекватен заместител на реалността и действителните факти?

Един средновековен анекдот илюстрира колко трудно може да бъде да лъжеш другите, без да лъжеш себе си. Историята се случила една нощ в град, на чиято часовникова кула имало денонощен часовей, предупреждаващ хората за приближаването на враг. Часо-

воят обичал да се прави шеги и тази нощ обявил тревога просто за да спласи жителите на града. Успехът му бил изумителен: всички се втурнали към стените, а накрая се втурнал и самият той. Тази история показва до каква степен нашето разбиране за действителността е зависимо от това, че делим света със себеподобните си, и каква сила на характера е нужна, за да се придържаме към нещо, било то истина или лъжа, което не се споделя от другите. С други думи, колкото по-умел е лъжецът, толкова по-вероятно е той сам да стане жертва на своите измислици. По-нататък самоизлъгалият се шегаджия, който се оказва в една лодка със своите жертви, ще е значително по-достоеен за доверието ни от хладнокръвния лъжец, който си позволява, независимо от всичко, да се наслаждава на своята лудория. Единствено самоизмамата може да придаде правдоподобен вид, така, както в спор за факти единственият убедителен фактор, който понякога има шанс да надделее спрямо удоволствието, страха и ползата, е личният пример.

Общоприетият нравствен предразсъдък е склонен да проявява изключителна строгост към хладнокръвните лъжи, докато често усъвършенстваното изкуство на самозалъгването бива третирано с голяма толерантност и снизходителност. Сред малкото примери в литературата, които могат да бъдат цитирани за така установената ценностна система, е прословутата сцена в манастира в началото на „Братя Карамазови“. Бащата, закоравял лъжец, пита Стареца: „И какво трябва да направя, за да се спася?“, а Стареца отговаря: „Преди всичко, никога не лъжи себе си!“ Достоевски не прибавя никакво разяснение или разработка. Аргументите в подкрепа на твърдението: „По-добре да излъжеш другите, отколкото да измамиш себе си“ би трябвало да ни покажат, че хладнокръвният лъжец остава наясно с разликата между истина и лъжа. Така истината, която той крие от другите, все още не е изцяло изхвърлена от света; тя е намерила последното си убежище у негq. Реалността не е нито цялостно, нито решаващо наранена и така вредата, причинена на самия лъжец, също не е пълна, нито окончателна. Той е излъгал, но още не е лъжец. И двамата, той и светът, измамен от него, не са отвъд „спасението“ - за да се изразя с думите на Стареца.

Такава завършеност и потенциална необратимост, непознати за предишните времена, са опасностите, възникващи от съвременното манипулиране на фактите. Дори в свободния свят където правителствата не са монополизирани властта да решават и обявяват какво

фактически е или не е, организации с огромно влияние генерализират един вид *raison d'état* ограничения на мисленето, каквито преди имаха място само в сферата на външните отношения и в най-лошия случай - в ситуации на явна и непосредствена опасност. Националната пропаганда на правителствено равнище е усвоила повече от няколкото трика, присъщи на деловите машинации и методите на Медисън Авеню. Идолите за вътрешна консумация, за разлика от лъжите, насочени към външен противник, могат да се превърнат в реалност за всички и най-вече за самите им създатели. В процеса на подготвянето на своите „продукти“ тези хора са завладени от мисълта за броя на потенциалните си жертви.. Няма съмнение, че авторите на лъжовния идол, който „вдъхновява“ скритите идеолози, знаят, че искат да измамят враг на социално или национално равнище, но резултатът е, че цяла група от хора и дори цели нации понасят съществуването си в плетеницата от лъжи, в която техните водачи са искали да хвърлят своите опоненти.

Това, което се случва по-нататък, следва почти автоматично. По-вероятно е основното усилие и на излъганата група, и на самите измамници да лъже насочено към запазване на целостта на пропагандния мит, който е заплашван по-малко от врага и от реалните враждебни интереси, отколкото от хората вътре в самата група, които са успели да се отскубнат от неговата магия и настояват да говорят за факти и събития, които не му съответстват. Съвременната история е пълна с примери, при които провъзгласяващите дадена фактическа истина са били считани за по-опасни и дори по-враждебни от реалните опоненти. Тези аргументи срещу самозалъгването не трябва да се бъркат с протестите на „идеалистите“, независимо от техните достойнства, срещу лъжата като принципно зло и срещу древното изкуство за заблуждаване на врага. Политически въпросът е в това, че съвременното изкуство на самозалъгването е на път да трансформира един външен проблем във вътрешен, така че интернационален или групов конфликт да резонира на сцената на вътрешната политика. Самозаблудите, поддържани от двете страни по време на студената война, макар и твърде много, за да бъдат изброени, очевидно са примери от този род. Консервативната критика на масовата демокрация често е подчертавала опасностите, които тази форма на управление носи за международните отношения - без да споменава обаче опасностите, типични за монархиите и олигархиите. Силата на техните аргументи е в неопровержимия факт, че при

напълно демократични условия измама без самоизмама е почти невъзможна.

При съвременната световна комуникационна система, обхващаща голям брой независими нации, нито една съществуваща сила, където и да е, не е достатъчно голяма, за да направи своя мит безопасен. Ето защо митовете имат относително кратък живот. Те заплахват да експлодират не само когато се стигне до същината и реалността отново изплува на повърхността, но дори и преди това, тъй като фрагменти от факти постоянно безпокоят и разстройват пропагандната война между враждуващите „китове“. Както и да е, това не е единственият, нито дори най-значимият начин, по който реалността си отмъщава на тези, които дръзнат да я предизвикат. Очакванията за продължителност на митовете едва ли биха могли значително да нараснат дори при едно световно правителство или някаква друга съвременна форма на Римската империя /*Rex Romana*/. Това се илюстрира най-добре в относително запазени системи на тоталитарно управление и еднопартийни диктатури, които, разбира се, са най-ефективните агентури, защитаващи идеологиите и митовете от въздействието на реалността и истината. /А такава корекция на паметта никога не минава гладко. В документ от 1935 г., открит в Смоленския архив, четем за неизброимите трудности, съпътстващи този вид начинания. Какво например „би трябвало да се направи с речите на Зиновиев, Каменев, Риков, Бухарин и т.н. на партийните конгреси, пленумите на ЦК, в Коминтерна, на Конгреса на съветите и т.н.? Какво - с антологите на марксизма..., написаните или издадени събрани съчинения на Ленин, Зиновиев... и др.? Какво - с произведенията на Ленин, издадени от Каменев?... Какво би трябвало да се прави в случаите, когато Троцки... е писал статия в издание на Комунистическия интернационал? Трябва ли целият тираж да бъде конфискуван?“ Наистина, объркващи въпроси, отговори на които архивът не съдържа./ Техният проблем е, че трябва постоянно да променят лъжите, предложени като заместител на истинската история; промяната в обстоятелствата изисква заменяне на една историческа книга с друга, подмяна на страници в енциклопедиите и справочниците, изчезване на определени имена в полза на други, непознати дотогава или по-малко известни. И въпреки че тази постоянна нестабилност не подсказва каква би могла да е истината, тя сама по себе си е индикатор, при това мощен, за лъжливия характер на всички публични изявления, отнасящи се до света на фактите. Често е било отбелязвано, че най-сигурният и дългот-

раен резултат от промиването на мозъци е определен вид цинизъм - абсолютен отказ да се вярва в истинността на каквото и да е, независимо доколко е установена. С други думи, резултатът от последователната и тотална подмяна на фактическата истина с лъжи не е този, че лъжите сега се възприемат като истина и истината е опозорена като лъжа, а - че разсъдъчните средства, чрез които се ориентираме в реалния свят - понятията за истина и, съответно, за лъжа - са разрушени.

За този проблем няма лек. Това е другата страна на обезпокоителната случайност на цялата фактическа реалност. Тъй като всичко, което действително се е случило в сферата на човешката дейност, би могло също така да протече по друг начин, възможностите за лъжа са безгранични и тази безпределност допринася за самоунищожаването ни. Само изключителен лъжец би открил начин да се придържа към определена лъжа с непоклатима последователност. Тези, които съгласуват митовете и историите с вечно изменящите се обстоятелства, се оказват плаващи в широкия хоризонт на възможността, отнасяни от една възможност към друга, без да са в състояние да се задържат върху никоя от собствените си измислици. Далеч от добиването на адекватен заместител на реалността и фактите, те ги трансформират във възможностите, от които по начало са произлезли. Най-сигурният признак за фактичността на фактите и явленията е точно тази упорита даденост, чиято иманентна непредвидимост парира в самата им основа всички опити за убедително обяснение. Митовете, обратно, винаги могат да бъдат обяснени и представени правдоподобно - това е тяхното моментно предимство пред фактическата истина, но те никога не могат да се съревновават по стабилност с онова, което просто се е случило така, а не другояче. Това е причината, поради която последователната лъжа, образно казано, измества почвата изпод краката ни, но не ни предлага друга, върху която да стъпим. /По думите на Монтен: „Ако лъжата, както истината, имаше едно лице, ние бихме знаели по-добре къде сме, бихме приемали със сигурност обратното на това, което ни казва лъжецът. Но противоположността на истината притежава хиляди форми и безпределно пространство.“/ Опитът, свързан с трептящото и колебаещо се движение на всичко, на което се опираме в усета си за посока и реалност, е сред най-общия и жив опит на хората под тоталитарно управление.

* Буквално - „тамност“. /Б.пр./

Оттук, непровержимото сходство на лъжата с действието, с променянето на света - накъсо с политиката - е ограничено от самата природа на нещата, открити за човешката способност за действие. Убеденият градител на митове греша, когато вярва, че може да предвиди промените, като лъже по отношение на факти, които всеки иска някак да елиминира. Вдигането на селата на Потъмкин, така скъпо за политици и пропагандатори от развиващите се страни, никога не доведе до постигане на реални неща, а само - до разпространение и усъвършенстване на измислиците. Нито миналото - а цялата фактическа истина, разбира се, засяга миналото, - нито настоящето, доколкото то е следствие от миналото, само бъдещето е открито за действие. Ако миналото и настоящето се разглеждат като части от бъдещето - т.е. отново се връщат в тяхното предишно състояние на възможност, - политическата сфера се лишава не само от основната си стабилизираща сила, но и от изходната точка, то която да започва нещо ново, да се променя. Това, което започва тогава, е постоянното и крайно безплодно изместване и преразпределение - характеристики на много нови нации, имащи лошия шанс да се родят в епохата на пропагандата.

Очевидно е, че в ръцете на властта фактите не са на сигурно място. Но проблемът е че по самата си природа тя никога не може да създаде заместител на постоянната стабилност на фактите, която, тъй като е минало, преминава в измерение отвъд нашия досег. Фактите отстояват себе си упорито и тяхната крехкост по странен начин се съчетава с голяма пластичност - същата необратимост, която е отличителен белег на всяко човешко действие. В упоритостта си те превъзхождат властта, по-малко преходни са от нейните институции. Тези институции се създават с обединяването на хора с някаква цел, но се разпадат веднага щом целта бъде постигната или провалена. Този преходен характер прави властта много ненадеждно средство за постигане на устойчивост от какъвто и да е вид, поради което не само истината и фактите са изложени на опасности в нейните ръце, а също и неистината, и псевдофактите. Политическото отношение към фактите трябва действително да върви по изключително тясната пътека между опасността от приемането им като резултат от някакво необходимо развитие, което хората не биха могли да предотвратят и за което, следователно, те не могат да направят нищо, и опасността от пренебрегването им, от опита да бъдат манипулирани във от света.

V

В заключение ще се върна към въпросите, които повдигнах в началото на тези размишления. Истината, макар и безсилна и винаги губеща в директен сблъсък със силните на деня, притежава собствена мощ: каквото и да измислят тези, които са на власт, те не могат да открият или да изобретят неин жизнеспособен заместител. Убеждаването и насилието могат да разрушат истината, но не могат да я заменят. И това се отнася за рационалната и религиозната истина точно така, както и за фактическата. Да видим политиката от гледна точка на истината, както постъпих тук, означава да критикуваме отвън сферата на политиката. Това е позицията на говорещия истината, който я загубва - а с нея и валидността на това, което казва, - ако се опита да се намеси непосредствено в човешката дейност и да говори с езика на убежденията или насилието. Сега трябва да насочим вниманието си към тази позиция и нейното значение за политическата сфера.

Позицията, външна за политическото царство - извън общността, към която принадлежим, и обществото на равните с нас, - е ясно характеризирана като един от различните начини да бъдеш сам. Изпъкнали сред екзистенциалните начини за прогласяване на истината са самотата на философа, самоизолацията на учения и художника, непредубедеността на историка и съдията и независимостта на установяващия фактите - очевидеца и репортера, /Тази безпристрастност се различава от компетентното официално мнение, споменато по-рано, в което не е възприета като иманентна политическата сфера; тя е присъща на позицията на аутсайдера, от когото се изисква подобно занимание./ Тези начини на самотно съществуване се различават в много отношения, но общото помежду им е, че докато един от тях трае, никакви политически грешки, никакво придържане към причинността не са възможни. Те, разбира се, са общи за всички хора; те са модели на човешко съществуване. Само когато някой от тях е усвоен като начин на живот - и дори тогава животът не може да бъде изживян в пълна самота, изолация или независимост, - той е на път да влезе в конфликт с политическата необходимост.

Съвсем естествено е, че неполитичната и потенциално дори аполитична природа на истината става явна за нас - *Fiat veritas, et pereat mundus* - само в случай на конфликт и аз акцентирах върху тази страна на проблема досега. Но това не може да обясни целия

проблем. Остават извън сметката определени обществени институции, изградени и подпомагани от силите на деня, в които, обратно на всички политически правила, истината и честността винаги са конституирали най-висшия критерий за произнасяне по даден въпрос и предприемане на някакво действие. Сред тях са преди всичко съдебното право, което като клон на управлението или като непосредствена администрация на справедливостта е грижливо защитавано от социалната и политическата власт, така, както и всяка институция на висшето знание, на които държавата е поверила образованието на бъдещите си граждани. За да помни Академията древния си произход, трябва да знае, че била създадена от най-непоколебимия и влиятелен противник на полиса. Разбира се, Платоновата мечта не се сбъдна; Академията никога не стана опозиционно общество и никъде не се е чуло университетите да правят опити за заграбване на властта. Но се случи нещо, за което Платон не е и мечтал: политическото царство призна, че се нуждае от институция вън от борбите за власт, както и от безпристрастността, изисквана от управлението на справедливостта; дали тези теории на висшето знание са в частни или обществени ръце няма голямо значение; не само тяхната почтеност, но дори и тяхното съществуване зависи от добрата воля на правителството. Много неудобни истини са излизали от университетите и много неудобни съдебни решения са били обявявани от скамейката преди и сега. Тези институции, както и други убежища на истината, винаги са оставали изложени на опасностите, произтичащи от социалната или политическата власт. Все пак шансовете на истината да се разпространи сред обществото са, разбира се, значително повишени от самото съществуване на такива места и от организирането на независими, а предполага се и безкористни учени, свързани с тях. И едва ли би могло да се отрече, че поне в конституционно управляваните държави политическата сфера е признала, че дори в случаи на конфликт е заинтересована от съществуването на хора и институции, върху които да няма власт.

Това автентично политическо значение на Академията днес лесно може да остане незабелязано заради известността на професионалните училища и развитието на естествено-научните направления, където чистите изследвания неочаквано донесоха толкова много убедителни резултати, че се оказаха жизнено важни за страната като цяло. Вероятно никой не може да отрече социалната и техническата полза от университетите, но това няма политическо значение.

Историческите и хуманитарните науки, които би трябвало да откриват, бранят и тълкуват фактическата истина и човешката памет, политически имат голямо значение. Прогласяването на фактическата истина включва много повече от ежедневната информация, подавана от журналистите, въпреки че без тях ние никога не бихме могли да се ориентираме във вечноизменящия се свят и в най-буквалния смисъл съвсем нямаше да знаем къде сме. Това, разбира се, има най-непосредствено политическа значимост; но ако пресата някак действително стане „четвъртият клон на правителството“, тя би трябвало да бъде защитавана от неговата власт и обществения натиск дори по-внимателно, отколкото е защитавано съдопроизводството. Тъй като, строго погледнато, тази много важна политическа функция на доставяне на информация е упражнявана отвън спрямо политическата сфера, никакви действия и никакви решения не се намесват и не трябва да се намесват в нея.

Реалността е нещо различно от целостта на фактите и събитията, които изобщо са неустановими, и нещо повече от тях. Който казва какво е - *λέγειν τὰ ἔθνη*, - винаги разказва история и в тази история отделните факти губят своята случайност и придобиват някакво човешки разбираемо значение. Съвършено вярно е, че „всички злочестини могат да бъдат понесени, ако ги свържем в история или разкажем история за тях“ - по думите на Исак Динъсън, която беше не само един от големите разказвачи на нашето време, но и също така - бе почти уникална в това отношение - знаеше какво прави. Тя е можела да прибави, че радостта и щастието също стават поносими и значими за хората само когато те могат да говорят за тях и да ги разказват като история. Доколкото изказващият фактическа истина също е разказвач на истории, той постига това „помиряване с реалността“, което Хегел, философът на историята *par excellence*, схващаше като крайна цел на цялата философска мисъл и което действително е било двигателят на цялата историография, надхвърляща простата образованост. Превръщането на дадения суров материал на чистата събитийност, която историкът, както и писателят /добрият роман по никакъв начин не е просто измислица или плод на чиста фантазия/, трябва да постигне, е много близко на поетическите метаморфози на настроенята или движенията на душите - метаморфозата на скръбта в ридания или на тържествуването във възхвала. У Аристотел в политическата функция на поета можем да видим извършването на катарзиса, пречистването и изкупването на

всички емоции, които биха могли да предпазят хората от действие. Политическата функция на разказвача - историк или писател - е да ни учи да възприемаме нещата такива, каквито са. Вън от това приемане, а то може да бъде наречено и честност, се издига способността за съждение - която, отново по думите на Исак Динъсън: „накрая ще ни се даде възможността да разгледаме и преразгледаме - и това е, което се нарича денят на страшния съд“.

Няма съмнение, че всички тези функции с политическо значение са представени извън политическата сфера. Те изискват неангажираност и безпристрастност, безкористност на мисленето и преценката. Незаинтересованото търсене на истината има дълга история; неговият произход показателно предхожда всички наши теоретически и научни традиции, включително традицията на философската и политическата мисъл. Струва ми се, че той може да бъде проследен до момента, в който Омир избира да възпее делата на троянците в не по-малка степен от тези на ахейците и да възхвали славата на Хектор, врага и победения, не по-малко от славата на Ахил, героя на неговия народ. Това не се е случвало преди. Нито една друга цивилизация, колкото и прекрасна да е, не е била способна да гледа с едно и също око на приятеля и на врага, на успехите и на пораженията, което до Омир не било приемано като висш образец на човешка справедливост, въпреки че е основен принцип в съдбите и живота на хората. Омировата безпристрастност отекна в цялата гръцка история, вдъхнови и първия голям изразител на фактическата истина, който стана баща на историята. Херодот ни казва още в първите изречения на своята история, че я е изготвил, за да предпази „великите и забележителни дела на гърците и варварите от загубата на така заслужената награда от слава“. Това е коренът на всяка, така наречена обективност - тази странна, непозната извън Западната цивилизация страст към интелектуална честност на всяка цена. Без нея никаква наука не би просъществувала.

Тъй като дотук се занимавах с политиката от гледна точка на истината и поради това - от гледна точка, външна за политическата сфера, пропуснах да спомена дори мимоходом величието и достойнствата на онова, което става в нея. Говорих така, сякаш политическото царство е не повече от бойно поле за частни, враждуващи интереси, където нищо освен удоволствието и ползата, пристрастията и жаждата за надмощие няма значение. Накратко, разглеждах политиката така, сякаш аз също вярвам, че всички обществени дела

са управлявани от интереса и властта, че изобщо не би имало политическо царство, ако не бяхме длъжни да се грижим за житейските си нужди. Причината за тази деформация е, че фактическата истина се сблъсква с политическата само на това най-ниско ниво на човешката дейност, точно като Платоновата философска истина се сблъска с политиката на относително по-високото ниво на мнението и съгласието. От тази перспектива ние оставяме неизяснено действителното съдържание на политическия живот - радостта и удовлетворението, които се порождават от съжителството в общност на равни от съвместните действия, от изявата пред публика, за да предизвикаш интереса на света към себе си с думи и дела. Изява и да е, това, което исках да покажа тук, е, че тази сфера въпреки всичко е ограничена - тя не обхваща цялото съществуване на човека и света. Ограничават я онези неща, които човекът не може да промени по своя воля. И само чрез зачитането на собствените му граници царството, в което сме свободни да действаме и да променяме, може да остане непокътнато, запазвайки целостта си и изпълнявайки обещанията си. Всъщност ние можем да наречем истина това, което не можем да променим; образно казано, това са земята, на която стоим, и небето, което се простира над нас.

Превод Ива Димитрова